

פ י נ ח ס

י"א. השיב את חמתי, נתן מנוח לחמתי, כמו (ישעיהו ל', ט"ו) — בשובת ונחת תושעון, או השיב את חמתי כאדם האוחז בחברו ומשיבו לאחור מהרע שרצה לעשות (מ"ב על פי בחי"י). בקנאו את קנאתי בתוכם: שעשה נקמתי לעיני כולם כדי שבראותם זה ולא ימחו יכופר על אשר לא ימחו בפושעים — ובזה השיב את חמתי מעליהם (ט).

י"ב. הנני נתן לו את בריתי שלום: פנחס סכן את עצמו לא בזה בלבד, שהרג נשיא בית אב לשמעוני ובת מלך מדין, אלא גם בזה שדמו הותר בשעת ההריגה — כי הבא להרגך השכם והרגו, ולו הרג זמרי את פנחס, לא היו לו דמים (על פי ע); הנני נתן לו את בריתי שלום: שהיה דואג פן יפסיד כהונתו, שהרי אמרו כהן שדרג אה הנפש לא ישא אח כפיו, עד שהבטיחו הקב"ה, הואיל והרציחה היתה לשם שמים (ח).

י"ג. אחריו: אחרי הסתלקותו (בחי"י); ברית כהנת עולם: כל הכהנים הגדולים שהיו במקדש אפילו בתחלת בית שני היו מפנחס (ח, על פי א"ב). תחת אשר קנאו... ויכפר על בני ישראל. מאחר שעשה כפרה זו ראוי הוא לכהונה ולעשות כפרות אחרות (ב"ש). אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל: מאהבתו את השם עשה טובה לישראל (א"ב).

י"ד—ט"ו. ושם איש ישראל המכה... ושם האשה המכה...: ולא כתב אשר הכה פנחס; לפני שנתמנה כהן נזכר שהוא הרג נפש, אבל אחרי שנתמנה ככהן לא רצה הכתוב להזכיר את שם פנחס בהריגה של אדם (על פי הוהר); אשר הכה את המדיניות: עם המדינית (ח"א).

י"ז. צרור את המדינים: אין זה צווי לאלתר, שהרי בפרשת מטות בשעת המעשה נצטוו, אלא כתוב כאן כדי לישב דעתם מענין המגפה שהיתה על ידי מדין (ח); צרור את המדינים: ולא את המואבים, כי המואבים עשו מדאגה פן יבאו ישראל, ועוד — ישראל לקחו ארצם מיד סיתון (ח); והכיתם: אבל משה לא יכם לפי שנתגדל במדין (בה"ט).

י"ח. כי צררים הם לכם: מכאן אמרו הבא להרגך השכם והרגו (ח); בנכליהם: שהערימו עליכם להחטיאכם (ב"ש).

פ ר ק כ"ו

א. ויהי אחרי המגפה: הפסוק הזה בא להסביר מדוע לא היתה תיכף המלחמה במדין, לפי שהיו עסוקים בדבר המספר (מ"ב).

ב. שאז את ראש כל עדת בני ישראל: כשכלו מתי מדבר, צוה הקב"ה למנות אותם שנכנסו לארץ ונלחמו עם הכנעניים, ושתי פעמים נמנו ישראל במדבר, וכאן הזכיר את שם המשפחות, אבל במדבר סיני לא הזכיר שם המשפחות; ולפי הפשט לא כל בני השבטים עלו למשפחה, כי יש מהם שלא היו להם בנים ונקראו על שם אחיהם שהיתה משפחתם מרובה, ונטמעו בהם ולא היה להם שם לעצמם, כגון בבני שמעון שאינו מונה משפחת אהוד וצחר (בראשית מ"ו, י"ג) וגם מבני אשר לא מנה משפחה לישוה ונטמעו בני ישוה בבני ישוי, ויש מהם שנשתנו שמם קצת כגון ימואל — נמואל, חושים — שוחם, אחי — אחירם, חופם — שפופם (על פי ב"ש).

ד. היצאים מארץ מצרים: שיהיו נמנים מבן עשרים שנה, כמו כן נמנו כאן מבן עשרים שנה, ולפי שחלוקת הארץ היתה לפי יוצאי מצרים, הזכיר כאן היוצאים מארץ מצרים (ב"ש).

ה. חנוך: בכל המשפחות כתיב "ל" בראש השם, זולת חנוך בן ראובן ותולע בן יששכר, וכן בכל בני גלעד ושבט מנשה. זולת לחלק (על פי נצ"ב). משפחת החנכי: הזכיר כאן משפחות, לפי שחלקו את הארץ למשפחותיהם. וכל משפחה ומשפחה היה חלקם במקום אחד, ולא תתערב במשפחה אחרת (על פי הרמב"ן).

ז. אלה משפחת הראובני: הטלת "ה" ו"י" בשם אין כאן בשום ש"ב ט, רק בראובן שמעון וזבולון, בראובן ושמעון כדי לפייס דעתם ולקרבת אחרי שהיו נזופים — ראובן בבלבול יצועי אביו ושמעון במעשה זמרי, וזבולון על ידי שהולך כמה פעמים במקום סכנה, כדכתיב (שופטים ה', י"ח) זבולון עם חרף נפשו למוח (א"ב).

ט. ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם: הזכיר זאת הכתוב להודיע שנשארה כל הירושה במשפחת הפלואי לנמואל לבדו, כי דתן ואבירם וכל אשר להם נבלעו, או כדברי רבותינו לרמוז שאבדו חלקם מן הארץ אף על פי שהיו מיוצאי מצרים וראוים לנחלה (רמב"ן).

הוא דתן ואבירם...: דתן ואבירם הצו על משה ועל אהרן ועדת קרח הצו על ה' (נצ"ב); אשר הצו: כטעם (שמות כ"א, כ"ב) וכי יצאו אנשים (א"ש). בהצתם על ה': מכאן שהחולק על רבו כחולק על השכינה (נ"ב על פי ח.). י"א. ובני קרח לא מתו: ואעפ"י שאמר (לעיל ט"ז, ל"ב) "ואת כל האדם אשר לקרח" — היינו עבדיו ושפחותיו, אבל בניו נחלקו ממנו ולא נצטרפו עמו במחלוקת (ב"ש); ובני קרח לא מתו: והעד: שמואל ובניו ובניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים (תהלים מ"ו, ועוד) לבני קרח מזמור, גם בתורה כתוב (להלן פסוק נ"ח) משפחת הקרחי (א"ש); ובני קרח לא מתו: דברי

חז"ל שנתבצר להם מקום בגיהנם, כוונתם אולי כי נתחזק המקום תחת רגליהם, הוא מלשון עיר בצורה, וקראו גיהנם לבתיחת פי הארץ (ע"ב על פי בדין).

י"ד. אלה משפחת השמעוני: החסרון הגדול ביותר היה בשבט הזה (שלושים ושבעה אלף ומאה ו-1), כי ממנו נפלו רוב המתים בדבר בעל פעור, ומכל דגל ראובן, אשר אליו שייך שבט שמעון, מתו רוב עדת קרח והמתים במגפה ובמחנות שהיו כ"טו אלף איש, ובשבט יוסף היתה התוספת הגדולה ביותר (כ"ב אלף ושבע מאות איש), לפי שפרו ורבו הרבה (על פי א.ב.); אלה משפחת השמעוני: רק פה חסרה המלה "לפקדיהם" או "ופקדיהם" הנזכרת אצל כל יתר השבטים; אולי בשל המספר הקטן ביותר של פקודי השבט (על פי הנצי"ב).

ט"ו. בני גד: כאן נמנו לפי הדגלים (א.ב.) (השוה את מספר הגברים מן עשרים עד בן ששים בכל שבט — ובכל דגל — ובכללותם — במדבר סיני ובערבות מואב).

כ"ח. בני יוסף למשפחתם מנשה ואפרים: פה הקדים מנשה לאפרים ובמדבר סיני (פרק א', ל"ב) הקדים אפרים למנשה, כי שם היו בני אפרים המרובים, ופה המרובים בני מנשה (על פי א"ט).

מנשה ואפרים: כאן הקדים מנשה כי הוא הבכור, ובמדבר סיני הקדים אפרים כי הוא ראש הדגל (א.ב.)

ל"א. ואשריאל...: בכל מלה בפסוק זה יש ש" (מ"ב).
 מ"ב. אלה בני דן למשפחתם: כי חושים נחלק למשפחות רבות (א"ט).
 מ"ו. ושם בת אשר שרח: לפי האגדה הביאה היא את הבשורה ליעקב כי עוד יוסף בנו חי (על פי ת"י).

ג. אלה משפחת נפתלי: סכום כולם, חוץ משבט לוי, חמשים ושבע משפחות, כיצד? בדגל תימנה ארבע לראובן, חמש לשמעון, שבע לגד; בדגל מירוחה חמש ליהודה, ארבע ליששכר, שלש לזבולון; בדגל ימה, שמנה למנשה, ארבע לאפרים, שבע לבנימין; בדגל צפונה אחת לדן, חמש לאשר, ארבע לנפתלי (ח.א. ג"א אלה פקודי בני ישראל: לא נחסרו ממנין הראשון רק אלף שמנה מאות ועשרים (מ"ב)).

שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלושים: זהו מספר הגברים מן עשרים ועד בן ששים, מלבד אלה שהיו למטה מעשרים ולמעלה מששים ומלבד הנשים — המספר הכולל של כל בני ישראל לא נזכר בשום מקום ולא ידענוהו כלל (על פי בדין).

ג"ב. וידבר ה' אל משה לאמר: לאמר ליהושע ולקננים, כי הוא המנחיל את הארץ (אוה"ח).

ג"ג. לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות: לחמשים ושבע משפחות המנויות כאן תחלק הארץ בנחלה במספר שמות — חמשים ושבעה חלקים כנגד חמשים ושבעה ראשי המשפחות (ח).

ג"ד. לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו... (נ"ה) אך בגורל יחלק את הארץ...: נחלקו המפרשים בשאלה, באיזה אופן נתחלקה ארץ ישראל. רש"י סובר, שלשבת המרובה באוכלוסין נתנו חלק רב לפי מספר פקודיו, והגורל היה מודיע, באיזה מחוז ובאיזו גבולות נמצאת נחלת כל שבט. לפי פירוש זה קשה הלשון "תרבה" ו"תמעט" — מכיון שהגורל היה מחליט על זה. הרמב"ן סובר, שהארץ נחלקה על פי הגורל לשנים עשר חלקים שוים, ונטל השבט רב האוכלוסין חלק שוה לשבט מעט האוכלוסין, אבל בכל שבט היתה האדמה מתחלקת בין בתי האבות לפי מספר הפקודים; וקשה לפי פירוש זה, שהכתוב מזכיר את החלוקה הפנימית בכל שבט ("לרב תרבה נחלתו") לפני חלוקת הארץ לשבטים על פי הגורל; לפי דעתי היה הגורל מחליט רק על המחוז, שבו נמצא חלקו של כל שבט, ולא על גבולותיו של כל חלק, והיה מסור ליהושע ולא לעזר הכהן ולשנים עשר נשיאי ישראל שיקבעו לכל שבט את כמות חלקו ואת גבולותיו לפי מספר פקודיו, והיינו דכתיב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו (על פי אב).

לרב תרבה נחלתו: בכמות הקרקע, כי אמנם נתחלקה הארץ לשנים עשר חלקים שוים בערך הדמים, ובלתי שוים בכמות, ולקח שבט רב האוכלוסין את החלק הגדול בכמות והשוה בערכו לחלק הקטן יותר בכמותו אשר נפל בגורלו של שבט מעט האוכלוסין (על פי ט, כ"ג, ה, נצ"ב), ובהיות שלא נמצא חלק קרקע יחידו שוה כל כך ומספיק לשמעון, ביררו אותו החלק בכמה מקומות בתוך ארץ יהודה כאמור (יהושע י"ט, ט') מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון, ובוה נתקיים בשבטו של שמעון "אחלקם ביעקב" (ט).

ג"ו. על פי הגרל תחלק נחלתו: וכן כשיהיה השבט מחלק את חלקו לגולגלותיו יתן לכל אחד חלקו על פי הגורל (ט).

למעט: ה"ל" בחיריק (ח).

ג"ז. ואלה פקודי הלוי: לא ידעתי למה ימנה בני לוי ומה תועלת עתה במנינם, אולי לאלה נתנו הערים לשבת: מגרשיהן לבהמתם, ולא לנולדים אחרי כן, או שנעשה להם לכבוד לפני ה' (שגם לגיון ה' ימנה) (רמב"ן).

ג"ח. משפחת הקרחי: בני קרח היו היחידים שנשארו ממשפחת יצהר,

וכדי להודיע שהיו צדיקים נקראה משפחת היצהרי על שמם (על פי הרמב"ן).
 נ"ט. את אהרן ואת משה ואת מרים אחתם: אתרי שנתעסק משה
 בשליחות ה' לא הוליד לא בן ולא בת, ובני בניו שהיו רבים נמנו עם שאר הלויים,
 ולא היה להם שם מיוחד, וממרים לא נשאר לא בן ולא בת, כי נהרג בנה חור
 מפני שמיחה על עון העגל, ולכן מספרים הפסוקים הבאים רק על תולדות אהרן
 (על פי אב.).

ס"ב. ויהיו פקדיהם: פקודי הלויים, במספר זה נוספו שבע מאות (לעומת
 מספרם במדבר סיני) (א"ע).

ס"ד. ובאלה לא היה איש: זה הפסוק שב על פקודי ישראל (א"ע).
 ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן: כי הרי יהושע וכלב
 לא היו מהמנין, שעברו הששים, והמנין לא היה רק מבין עשרים עד בן ששים (רמב"ן).
 ס"ה. כלב בן יפנה: קודם יהושע, כאשר אמר ה' (במדבר י"ד, ל"ז) (א"ע).

פ ר ק כ " ז

ג. והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה': חשבו הבנות כי לא יירשו
 בני הנועדים על ה' (א"ע); כי בחטאו מת ובנים לא היו לו; בשל
 חטאו לא היו לו בנים, כאשר אומרים: בעונותיו אירע לפלוני כך וכך (על פי א"ע
 בשם ר' יהודה הלוי).

הנועדים על ה': זו עדת מרגלים (ספרי).

ד. כי אין לו בן: בעבור שאין לו בן (א"ע).

ט. ונתתם את נחלתו לאחיו: לא רצה הכתוב לימר ונתתם את נחלתו
 לאביו, אף על פי שהאב קודם לבניו, כי דרך ברכה ידבר, ואם ינחל האב את הבן,
 אין זו ברכה לנחל (יש"ר על פי הרמב"ן).

י"א. וירש אתה: הנחלה (א"ע).

והיתה לבני ישראל לחקת משפט: שיהיה המשפט הזה לדורות, לא בנחלת
 הארץ עתה בלבד (רמב"ן); כאשר צוה ה' את משה: היה לו לומר כאשר
 צויתך, כי הכל דבור ה' הוא, אלא הוא כמו (שמות כ"ד, א) ואל משה אמר עלה
 אל ה' (בחיי על פי הרמב"ן).

י"ב. עלה אל הר העברים הזה: שם ההר הזה הוא הר גבו, כאשר נזכר
 בפרשת האזינו (ל"ב, מ"ח) — עלה אל הר העברים הזה הר גבו, אבל יקראו אותו
 הר העברים מפני שהוא על מעברות הירדן, ומשם יעברו אל ארץ כנען; ואיננה

מצוה שיצונוה הקב"ה לעשות כן עתה, שאם כן יהיה מתחייב לעלות שש מיד, אלא טעמו תעלה אל הר העברים וראית את הארץ, כמו שפירש רש"י (על פי הרמב"ן).

י"ג. וראיתיה אתה: וכן להלן (פסוק י"ט) וצויתנה (פסוק כ') ונתתה; הכלל הוא כי בכל פועל הנעשה בחפץ ובשמה תתחבר בו "ה". וכן (בראשית מ"ה, י"ט) אתה צויתנה (על פי כ"ק).

ט"ו. וידבר משה אל ה' לאמר: לא נמצא עוד פסוק כזה בתורה (מ"ב).
ט"ז. יפקד ה' אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה: איש שיש בו רוח דעת ויראת ה' (על פי מ"ב).

י"ז. אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם: שיהיה גבור; ואשר יוציאם ואשר יביאם: שיהיה טוב המזל כדי שיתגבר תמיד על אויביו וישמור את עמו שלא יפלו במלחמה (על פי אב.).

ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה: כי כאשר לא יהיה בו רוח ה' יהיו כצאן, אשר הכבש אלוף יוצא לפניהם, והמה נמשכים אחריו, ואין להם רועה שירעה אותם בדעה והשכל (מ"ב).

י"ח. אשר רוח בו: וכל איש חי יש בו רוח. רק הטעם כמו (מ"א ב', ב') וחזקתהיית לאיש (א"ט).

אשר רוח בו: די רוח נבואה ביה — אשר רוח נבואה בו (ת"א).

י"ט. וצויתנה אתו לעיניהם: אין הכוונה כלל שיצונו שום צווי וילמדוהו שום דבר, אבל כל מנוי על שררה נקרא צווי, כמו (ש"א י"ג, י"ד) ויצונו ה' לנגיד על עמו, (שם כ"ה, ל') וצוך לנגיד על ישראל, (ש"ב ו', כ"א) לצוות אתי נגיד על עם ה', (שם ז', י"א) ולמן היום אשר צויתי שפטים על עמי ישראל (שד"ל על פי הרמב"ן).

כ"א. הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה: העדה בכלל כל בני ישראל היא, אבל יאמר וכל העדה — אפילו החולקים, שנקראו עדה בכל מקום, כולם יהיו כפופים לו (בחי"ב).

כ"ב. ויעש משה כאשר צוה ה' אתו: לענין יהושע, ולא לענין עליה על ההר (על פי אב.), כי ה' לא צוהו לעשות זאת עכשו (על פי הרמב"ן); ויעש משה כאשר צוה ה' אתו: הלך ועשה בשמחה, ולא הורע בעיניו על בניו ועל בני אחיו (טפ"י).

פ ר ק כ"ח

ב. צו את בני ישראל: אחרי שאמר לאלה תחלק הארץ צוה להשלים תורת הקרבנות שיעשו כן כי במדבר לא הקריבו המוספים וכן לא נתחייבו בנסכים (רמב"ן).

את קרבני לחמי: לפי שהתמידים בכל יום, קורא אותם לחם — כמו שהלחם תדיר בכל יום מכל המאכלים, כך התמידים תדירים מכל הקרבנות (ב"ש).
כמועדו: שלא יקדמו קודם הבקר ושלא יאחר אחר הערב (א"ע).

ד. את הכבש אחד תעשה בבקר: לכפר על חטאי לילה; ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: לכפר על חטאי יום (ח). את הכבש אחד: המיוחד בחשיבות, תעשה בבקר, ואת השני בחשיבות תעשה בין הערבים (אב. על פי מגילה דף כ"ח); תעשה בבקר: אמר תעשה בלשון יחיד, ולעיל (פסוק ג') אמר תקריבו בלשון רבים, כי ההקרבה היא מצוה לכל ישראל שישתדלו לתת שקליהם לתמידים, אבל העשיה מוטלת על ההון, ואליו יצוה עתה (י"ט).
ט. וביום השבת שני כבשים: לא הטריח במוסף של שבת יותר מדי, אלא המוסף שוה לתמיד, וחטאת אין בו, כמו בשאר מוספים, מפני כבוד השבת, שאין לשחוט בשבת דבר נאכל לשום אדם, אלא כל הקרבתם לגבוה, ואף על פי שמוספי ראש חודש וימים טובים קריבים בשבת, אם יארע בשבת (וגם שעיר החטאת שבהם) מכל מקום בשל שבת עצמה עבד רחמנא הכירא (ב"ש).

וביום השבת שני כבשים: בכל הקרבנות כתוב הקרבה או עשיה, ובשבת הואיל ונאסרה בה מלאכה, מפני כבודה לא נאמר בקרבנותיה הקרבה או עשיה. כאלו אין מלאכה נעשית בהם (ח); ונסכו: בשעור הנזכר בתמיד (על פי הרמב"ן).
י. עלת שבת בשבתו: בקרבן מוסף שבת לא כתוב לא חטאת ולא כפרה, ללמד, שאין קרבנותיו באים לכפר, לפי ששבת מכפרת, אלא באים לריח גיחוח (ח); בשבתו: בא שבת בלשון זכר, וכמהו (ישעיהו נ"ו, ב' ו') שמר שבת מחללו, והטעם כי הוא שב על יום השבת, ובאורו: שבת בשבתו כמו יום ביומו, חדש בחדשו (י"ט) על פי א"ע).

יא. ובראשי חדשיכם: לפי שמלת חדש נופלת בשוה על יום הראשון של חדש ועל כל שלשים היום, לכן הוסיף מלת "ובראשי", להודיע שרק על יום הראשון יצוה, ואלו אמר "בראש חדשיכם" היינו שומעים שמדבר על ראש חדש ניסן בלבד, כי הוא נקרא ראש חדשים; עכשיו שאומר "ובראשי" משמע בכל ראש חדש וראש חדש (י"ט); ואמר חדשיכם בכנוי, לפי שקביעת ראשי החדשים תלויה בבית דין על פי הראיה (י"ט) על פי אה"ח.

ו**בראשי חדשיכם**: יום ראש חדש היה מנהג לישראל שיהיה יום קדש, ולכן ייחס אותו לישראל באמרו ראשי חדשיכם, ולא נאמר בשבתכם, ביום בכוריכם, וכדומה (על פי ט.ו); פרים בני בקר; ולא מכלאים (על פי ת"י); פרים בני בקר שנים ואיל אחד; וכן מוסף של פסח (פסוק י"ט), וכן של עצרת (פסוק כ"ז), אבל של ראש השנה (כ"ט, ב'), של יום הכפורים (כ"ט, ח') ושל שמיני עצרת (כ"ט, ל"ו) אין בהם אלא פר אחד, כי בראשי חדשים שהם תדירים וברגלים שהם באסיפה הוסיף במוסף שלהם, אבל בראש השנה ישנם שני מוספים — של ראש חדש (כ"ט, ו') ושל ראש השנה, ביום הכפורים — אילו של אהרן ופרו ושעיר חטאת לה', משום כך די להם בפר אחד, ובשמיני עצרת פר אחד שהוא נגד ישראל (ב"ש).

י"ד. **בחדשו**: בהתחדשו, היינו בראש חדש (על פי ת"א וב"ש) ובהתאם לפרוש רש"י; לחדשי השנה: לכל רישי ירחי שתא — לכל ראשי החדשים של השנה (ת"א).

עלת חדש בחדשו: כשיאמר "חדש" סתם, תהיה הכוונה ימי החדש כלם, כמו (במדבר י"א, כ') עד חדש ימים או (במדבר ג', ט"ו) מבין חדש ומעלה, ופעמים יאמר על ראש החדש בלבד, כמו (ישעיהו א', י"ג) חדש ושבת, (ישעיהו א', י"ד) חדשיכם ומועדיכם, ועל זה הדרך נאמר כאן; זאת עולת חדש בחדשו (אב).

ט"ו. **לחטאת לה'**: לפי שהוא ראשון כתוב בו לה', שיהיה לשם שמים, וכן כולם (ח); לחטאת לה': הוצרך הכתוב להזכיר כאן לה' שלא יחשוב החושב שאנו מקריבים ללבנה (בחי).

כ"ו. **מנחה חדשה**: מתבואה חדשה (ב"ש על פי ת"י); בשבעתיכם: לשלול דעת השוטים (הצדוקים) הסוברים, כי מה שאמר הכתוב (ויקרא כ"ג, ט"ו) ממחרת השבת הוא שבת בראשית, לזה אמר בשבועותיכם היינו השבועות שלכם, ואם נפרש ממחרת השבת — ממחרת שבת בראשית, אין שבועות האלה שלכם, אלא שבועות עולם (על פי אה"ח).

כ"ז. **והקרבתם עולה לריח ניחח לה'**: ובפסח כתוב (פסוק י"ט) והקרבתם אשה עלה לה' (זחר).

ל. **שעיר עזים אחד**: לא נזכר פה חטאת, אמר הקב"ה מכיון שקבלתם התורה מעלה אני עליכם כאלו לא חטאתם מימכם (נצ"ב בשם ירושלמי, ר"ה).

פ ר ק כ " ט

ב. **ועשיתם עלה לריח ניחח לה'**: ולא נאמר והקרבתם (זחר).
י"א. **שעיר עזים אחד חטאת**: מן יום כפורים ואילך לא כתיב, לכפר

עליכם, שאין צריך עוד כי כבר נתכפרו ביום הכפורים (מ"ב על פי ח.).
 ונסכיהם: אמר ונסכיהם בכנוי ה"מ" אף על פי שהעולה ומנחתה הם לשון
 נקבה, כי פעמים רבות בא ה"מ" במקום ה"ן" (על פי יש"ר).
 ליה. עצרת: שעצרת אתכם; לפי שאיני רוצה להטריח אתכם בימות
 הגשמים ולא תבואו עוד עד הפסח. עצרת אתכם יום אחד (ב"ש).

מ ט ו ת

פ ר ק ל'

ב. וידבר משה אל ראשי המטות: מדוע לא נאמר וידבר ה' אל משה
 לאמר: איש כי ידר נדר? למעלה (כ"ט, ל"ט) כתוב: „אלה תעשו לה' במועדיכם
 לבד מנדריכם ונדבתיכם, הלך משה ודבר אל ראשי המטות שהם שופטים להורות
 לישראל הלכות נדרים (על פי הרשב"ס). ובאה הפרשה הזאת כאן, מפני שהזכיר
 נדרי גבוה („לבד מנדריכם ונדבתיכם“). אמר: מלבד אלה הנדרים הנזכרים יש
 עוד נדרי הדיוט, וככל היוצא מפיו של אדם, חייב הוא לקיים (על פי הרמב"ן); זה
 הדבר אשר צוה ה': כשאמר בהר סיני „ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת“
 — היתה הכוונה שהאיש הנודר או נשבע לא יחל דברו, כי בחללו דברו הוא מחלל
 את ה', אבל האשה שאינה ברשות עצמה לא תהיה מחללת אם יפיר המפיר (ט).
 ג. כי ידר נדר לה': אמר איש כי ידור נדר לה' להורות שלא הותרו הנדרים
 אלא לשם שמים. ולא בענין אחר (צ"ה).

ה. ושמע אישה ביום שמעו: ביום שהאב שמע, שאין האב והארוס יכולים
 להפר את הנדר אלא כשמעו שניהם ביום אחד, אבל אם שמע אחד מהם היום
 והפר ושמע השני ביום אחר — אינו יכול להפר (על פי הרמב"ם הלכות נדרים פרק
 י"ב הלכה י"ז); אמנם הפוסקים חולקים בזה על הרמב"ם וסוברים שכל אחד מפר
 ביום שמעו, אף על פי שלא שמעו שניהם ביום אחד, ולפי זה אפשר כאן לפרש
 „ושמע אישה“ מלשון קבלה, היינו, שהבעל גלה דעתו שמקבל ומרוצה מהנדר,
 ונאמר אחר כך „והחריש לה“, כלומר, או תחריש לה, כי קיום הנדר תלוי או
 במקיימו בפרוש או בשתיקה בעלמא, ויונתן תרגם כאן ביום שמעו והחריש —
 יתכוין לקיימו וישתוק (על פי כו"ק).

ט"ז. ואם החריש יחריש: שהשתיקה במי שיש בידו למחות היא כמו הודאה,
 שהשתוק הוא כמסכים במה שנעשה (ט).

והקים: כבר הקים, ואחר כך פירש איך הקים אותם, בעבור שהחריש ביום
 שמעו (א"ע).

פ ר ק ל א

ג. החלצו: אמרו חז"ל — בארבעה מובנים משתמשים במלה זו: א) לשלוף — וחלצה נעלו (דברים כ"ה, ט'); ב) להציל — חלצנו ה' מאדם רע (תהלים ק"מ, ב'); ג) לזרז ולזיין (דברים ג', י"ח) חלוצים תעברו — מזורזים ומזוינים; ד) להגניה. לתת מנוחה — (ישעיהו נ"ח, י"א) ועצמתיד יחליץ. כמו שאנו אומרים בתפלה — רצה החליצנו, ולכל המובנים האלה — הוראה משותפת, והיא ענין הסרה, הבדלה והפרדה: הסרה מעל הרגל, הפרדה מצרה, הבדלת הגבורים משאר העם, הפרדה מעמל (על פי יש"ר).

נקמת ה': הקב"ה אמר: נקמת בני ישראל (פסוק ב'): ימשה אמר נקמת ה'. אמר לפניו: רבונו של עולם! הנקמה שלך היא, כי אין אומות העולם שונאות אותנו אלא בשבילך (ב"ש); שתיים רעות עשו המדינים. א) החטיאו את ישראל בזמה אשר שנא ה', וגם בעבודת אלילים; ב) גרמו אבדן כ"ד אלף מישראל. הקב"ה חס יותר על אבדן בני ישראל, לכן צוה על נקמת בני ישראל. ומשה רואה את העיקר בנקמת ה' בשביל כבוד ה' (על פי אב.).

ד. אלף למטה: ולא הלך איש משבט לוי, לפי שהם לא היו יוצאים לצבא (אב. ויש"ר בנגוד לספרי ורש"י).

אלף למטה: ומאפרים ומנשה לא לקחו אלא אלף, דלא נקראו שני שבטים אלא לענין נחלת הארץ לבד; ומה שנחשבו לשני שבטים בענין מרגלים, הוא מפני שהמרגלים נשלחו בשביל נחלת הארץ (על פי מ"ב).

ה. זימסרו מאלפי ישראל: היה ראוי לומר וימסרו מישראל — מאי מאלפי? ויתכן שאינו על סכום ומנין, אלא על חשיבות ומעלה, כמו מאלופי, היינו מבחירי ישראל (על פי כו"ק).

ו. וישלח אתם משה אלף למטה לצבא: שלח אלף מכל מטה שיתקבצו יחדיו לצבא (ט). אתם ואת פינחס: ומשה לא הלך בעצמו; היינו דאמרי אינשי: בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא: משה נתגדל במדין לפיכך לא נלחם בו; הכהן לצבא: הכהן המיוחד לצבא, ונקרא בפי רבותינו: כהן משוח מלחמה; ואין המלה "לצבא" מוסבת אל וישלח, כי כבר הזכיר מקודם שהשלוח היה לצבא (עיי' רש"י) (על פי כו"ק וצ"ב); וכלי הקדש: (עיי' ברש"י) לא מצינו בכלים לשון קדושה רק בארון וציץ: בארון, דכתיב (במדבר ד', כ') ולא יבאו לראות כבלע את הקדש, ובציץ, דכתיב (שמות כ"ח, ל"ז) קדש לה' (מ"ב).

י"ד. ויקצף משה על פקודי החיל: חלק כבוד לפנחס כי ה' נתן לו את בריתו שלום (בה"ט).

ט"ז. בדבר כלעם: כי מתוך דבריו „לא הביט או"ן למדו להחטיאם (ב"ש). י"ט. ואתם חנו: מה שלא נצטוו כן במלחמת סיחון ועוג, לפי שבמלחמת סיחון ועוג היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור (מ"ב על פי רמב"ן).

כ"ח. והרמת מבם לה': בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללויים מהבזה. שנאמר: (במדבר י"ח, כ') וחלק לא יהיה לך בתוכם. אפילו בכיזה, אולם פה היה השלל מנקמת ה' בארץ לא להם (על פי הרמב"ן), אחד נפש: כמו נפש אחד (א"ע). אחד נפש: מלת נפש היא לשון נקבה, וכאשר היא נזכרת על מספר בעלי חיים הנמנים תבא לפעמים בלשון זכר, כמו (בראשית מ"ו, כ"ז) נפש שנים (י"ד).

ל. אחד אחו מן החמשים: הנה אנשי הצבא שלקחו חלק מרובה כפי מספרם לא נתנו רק מספר מועט, שהוא אחד מחמש מאות, ואנשי העדה שלקחו חלק מועט (לפי מספרם) נתנו מתנה מרובה אחד מן החמשים, והטעם — לפי שהיה ראוי שילכו כל העם למלחמה, אלא ששלח תחתם שנים עשר אלף איש שהם אחד מן החמשים של כל העדה, כי מספר בני ישראל היה שש מאות אלף בקירוב, לכן היה מכסם אחד מחמשים, והמתנה הזאת נתנו ללויים לכבדם בעבור שהיו שומרי משמרת משכן ה'; אמנם הכהנים לא נטלו אלא אחד מחמש מאות, שהוא עשירית חלק הלויים, כי כן היה הדין בתרומת מעשר שהיו הלויים גותנים להם מעשר מן המעשר (י"ד על פי אב.); אצל הלויים היו חמש משפחות, ואצל הכהנים חצי משפחת העמרמי, היינו, במספר המשפחות היו הכהנים בערך חלק עשירי מהלויים (על פי ח.); מכל הבהמה: כמו גמלים, והנה לא לקח אלעזר מהם חלק, אולי היו מעטים, ועל כן לא נזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלויים (א"ע).

שמרי משמרת משכן ה': שהיו עוסקים בתורה; ונכתבה בתורה פרשה זו, שהיתה לשעה, כדי ללמדנו לדורות, שמי שהולך למלחמה וזקוק לתפלה שלא יקרנו אסון בשעת הסכנה, הרי זה זקוק למי שעוסק בעבודה שתפלתו זכה ביותר; משום הכי צוה הקב"ה לתת מחלק אנשי הצבא לכהן הגדול שהוא המכפר על בני ישראל ועוסק בעבודה; היושבים במנוחה בביתם יש להם להפריש מטוב שמגיע להם חלק לשומרי תורה ועמלים בה, שבזכות תלמידי החכמים המה נשמרים מכל רע ומודרכים על ידם בהליכות עולם (על פי נצי"ב).

מ"ט. נשאו את ראש: עשו חשבון (ב"ש).

עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו: בלי שקלים, ועברנו על הכתוב (שמות ל', י"ב) כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם, ואף על פי שהיה ראוי שתשלטו בהם עין הרע מפני המנין וינתנו ביד האויב, הנה קרה גם בחמלת ה' עליהם ולא נפקד ממנו איש (אב. וצ"ה על פי הרשב"ם).

ג. ונקרב: במחשבה או בפה (א"ע), ומכאן שהקדש דמים קרוי קרבן (בחז"ל). ונקרב את קרבן ה'... לכפר על נפשתינו לפני ה': על החטא שחטאנו בזה שמנינו אותם בלי שקלים (על פי אב. וצ"ה); על שלא מחינו בחוטאים בדבר פעור (ס).

גיד. זכרון לבני ישראל לפני ה' שעשו מהם כלי שרת (על פי הרמב"ם): זכרון לבני ישראל לפני ה': לכפרת עון פעור (ס).

פ ר ק ל " ב

א. ולבני גד עצום מאד: לבני ראובן היה מקנה רב ולבני גד עצום מאד. ע"כ היו בני גד ראשי המדברים (על פי ה. ונצ"ב).

ואת ארץ גלעד: במלחמת סיתון עדיין לא נלכדה ארץ גלעד, כי בסמוך כתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעד וילכדה (פסוק ל"ט), אולם הזכירה כאן כי אולי חשבו, שבלי ספק תפול ארץ גלעד בידם אחר כך בשבתם בארץ ההיא (י"ר).

ב. ויבאו בני גד: הם היו בעלי העצה בתחלה, על כן הקדימם הכתוב (א"ע).

ג. עטרות: אין זו העיר הנזכרת ביהושע ט"ז, כי היא היתה בחלק אפרים, אבל זו היתה אחרת (י"ר).

ה. ויאמרו: אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים (א"ע).

ויאמרו: קודם הם התביישו לבאר את בקשתם והסתפקו ברמו, אבל כאשר ראו שמישה שותק, בארו בגלוי את שאלתם ובקשתם (על פי אב.); אל תעברו את הירדן: בזה לא דברו כהוגן, כי על כל פנים היה כפי הדין שילכו עם אחיהם למלחמה בארץ כנען לעזרם, כמו שהיו כל השבטים יחד במלחמת סיתון, ועל זה הוכיחם משה (בפסוק ו'), והם חזרו במ (י"ר).

ז. ולמה תנזאו את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ה': או שאתם סוברים שהארץ הזאת איננה כה טובה כמו הארץ שכבר נכבשה, או שאתם מפקחים מאנשי כנען — וכן עשו גם המרגלים, לכן הוא מזכיר אותם כאן (על פי אב.).

י"א. כי לא מלאו אחרי: לא עשו כרצוני (י"ר); כי לא מלאו אחרי: ואצל כלב הוא אומר (דברים א', ל"ז) יען אשר מלא אחרי ה'. מכאן שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה (מ"ב).

י"ד. תרבות אנשים חטאים: תלמידי גבריא חיביא — תלמידי אנשים

חטאים (ת"א).

ט"ז. וינשו אליו ויאמרו: שמעו דבריו ונתיעצו עליהם ואח"כ חזרו עם אתשובה (ח"ב על פי ע.).

וינשו אליו: כי כשאמר להם תרבות אנשים חטאים נודעו לאחור (יש"ד). י"ז. ואנחנו נחליך: ואנחנו נודרו (ת"א).

ואנחנו נחליך חשים: נהיה ראשונים במלחמה, לפי שאר השבטים היו עמם נשיהם וטפם ומקניהם וקנינם ולא היו יכולים לרוץ ולבא אל המלחמה ראשונים, אבל בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה שהניחו את נשיהם, טפם ומקניהם בעבר הירדן, הלכו ראשונים וחפשו מעברות (ב"ט).

י"ט. והלאה: נמצא על מקום, למשל, כאן, או (ש"א כ', ל"ז) החצי ממך והלאה, ועל זמן, כמו (ויקרא כ"ב, כ"ז) ומיום השמיני והלאה (על פי א"ט).

כ. אם תחלצו לפני ה' למלחמה: ולא כמו שאמרתם קודם (פסוק י"ז) לפני בני ישראל, ובני ראובן ובני גד הסכימו לזה כמו שמבואר בפסוקים כ"ז, ל"ב (על פי ע. ואב.).

כ"א. ועבר לכם כל חלוץ: הם אמרו ואנחנו נחליך שבמשמעותו אנחנו כלנו, ומשה אמר כל חלוץ כלומר המסוימים, והנשארים ישארו פה לשמירת הטף והמקנה, וזהו שאמר יהושע (א', י"ד) ואתם תעברו... כל גבורי החיל, כלומר, אלה שאינם גבורי החיל, אם גם הם בעלי כח וגבורה, ישארו (על פי כ"ק).
עך הורישו: השם (א"ט).

כ"א—כ"ב. עך הורישו את אויביו מפניו ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשבו: שני תנאים בדבר. כי אפשר שיגרשו את יושבי הארץ והם ישבו להלחם עמם, כמו שמצאנו במלחמת יהושע שהוצרכו אחר כך ללכוד ולכבוש ערי הגבורים אשר המיתו, ולכן הוסיף תנאי ונכבשה (מ"ב).

ל"א. ויענו בני גד ובני ראובן: שנית — לחזוק (א"ט); את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה: כי דברי משה הם דברי ה' (בחי').
ל"ב. ארץ כנען: כמו לארץ כנען (יש"ד).

ל"ג. ולחצי שבט מנשה: מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה, אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה מן הראוי להם ובקש מי שירצה להתנחל עמם, והיו אנשים בשבט מנשה שרצו בה, אולי אנשי מקנה היו, נתן להם חלקם (עיין ירושלמי בכורים, סוף פרק א'), וטעם ל"חצי" — לחלק מהם, כי עשירית השבט בלבד נחלו בארץ הבשן (על פי הרמב"ן).

ל"ד. ואת ערעך: ובספר יהושע מצאנו שנפל ערוער לבני ראובן, ככתוב שם (יהושע י"ג, ט"ז) ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נחל ארנון, אלא שתי ערוער היו, האחת לראובן והאחת לגד, והראיה כי בישעיהו י"ז, ב' נזכרו שתי

הערים האלו יחד בשם „ערי ערער“ (ישׁר). (ראיה נוספת לכך היא, כי ערוער אשר לראובן סומנה כערוער אשר על שפת נחל ארנון, וערוער אשר לגד צויינה (יהושע יג, כ"ה) ערוער אשר על פני רבה).

ל"ו. את חשבון: אבל בדה"י א' ו', ס"ו נזכרה עיר חשבון בנחלת בני גד, ואפשר שלהיותה בגבול המבדיל נחלת ראובן מנחלת גד לכן תחשב לשניהם (ישׁר). ל"ח. ואת נבו: יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה (א"ע, על פי ת"א ות"י). ל"ט. ויורש את האמרי אשר בה: אף שאמר בני מכיר בלשון רבים. יתכן לומר ויורש בלשון יחיד על שם אביהם מכיר, לא שמכיר הוריש אותם, כי הוא כבר מת, אלא בניו הורישו, ודרך המקרא לדבר על השבט או על המשפחה בשם הפרטי שאליו מתייחס השבט או המשפחה (ישׁר).

מ. ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה: כאן נראה שנתן לבני מנשה את כל הגלעד, וכמו שאומר במקום אחר (דברים ג', ט"ו) ולמכיר נתתי את הגלעד, אולם ביהושע יג, כ"ד, כ"ה כתוב „ויתן משה למטה גד לבני גד למשפחתם והי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד“. הרי שכל הגלעד היה לבני גד; ויותר מזה יקשה, כי כאן נראה שארץ גלעד היתה נכללת בממלכת סיחון, ומדברים ב', ל"ו משמע, שממלכת סיחון היתה עד הגלעד, לזה יתכן לומר, כי השם גלעד יאמר על שני פנים: כל ארץ סיחון אשר בעבר הירדן נקראת לפעמים בשם כללי גלעד, אבל בפרט לא נקרא גלעד אלא המחוז שבין בשן לערוער, ואעידה לי פסוק אחד שבו נמצאות שתי ההוראות האלו לשם גלעד, והוא (מלכים ב' י', ל"ג) מן הירדן מזרח השמש את כל ארץ הגלעד הגדי והראובני והמנשי מערער אשר על נחל ארנון והגלעד והבשן, וזה ברור (ישׁר).

למכיר בן מנשה: לבני מכיר, כמו (שופטים א', ג') ויאמר יהודה לשמעון אחיו (א"ע).

מ"א. ויאיר בן מנשה: הוא ממשפחת יהודה, כי כן כתוב בדברי הימים א' (ב', י"ח—כ"ב) שחצרון (בן פרץ בן יהודה) לקח לאשה את בת מכיר בן מנשה („אבי גלעד“) ותלד לו את שגב, ושגב הוליד את יאיר אשר היו לו שלשים ושלוש ירים בארץ הגלעד, ונקרא על שם משפחת אמו (על פי א"ע והרמב"ן).

מ"ב. ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנותיה: לא הוזכר בכתוב מאיזו משפחה היה, אבל ממה שכתוב בדברי הימים א' (ב', כ"ג) „ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה ששים עיר“ נראה, שנבח אשר לקח את קנת ואת בנותיה היה בן יאיר, ולכן הוזכר כאן אצל חות יאיר (ישׁר).

לח: רש"י מעיר: „לה אינו מפיק הא“ ומביא מדרש שהשם לא נתקיים לה, אולם הוא שואל, מה יש לדרוש בשתי תיבות הדומות לה: (רות ב') ויאמר לח:

בועה, (זכריה ה') לבנות לה בית; במדרש רות כתוב: על דברי רות „ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך” — עונה לה בועה: חס ושלום, אין את מן האמהות (שפחות), אלא מן האימהות ודכותיה ונבח הלך וילכוד וכו', מלמד שלא עמד לה אותו השם, ודכותיה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תשועה (על פי הרמב"ן).

מ פ ע י

פ ר ק ל " ג

ב. ויכתב משה את מוצאייהם למסעיהם על פי ה': משה כתב על נדודי בני ישראל במדבר — על פי פקודת ה' — למסעיהם, היינו, אחר כל מסע ומסע הוא רשם מאין יצאו ולאן באו, ואחר כך סדר כל זה בתורה כמו שהיו כתובים אצלו (על פי אה"ח).

את מוצאייהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאייהם: כאשר צוה להם ה' לצאת ממקום שחנו בו, היתה מטרתו המסע ההתקדמות, ובעיני העם היה המסע תוצאה מחפצם לצאת מהמקום שחנו בו, מפני שלא היו שבעי רצון ממקום חניתם (ה); על פי ה': דבק עם למסעיהם (א"ע); לא דבק עם למסעיהם, כדברי א"ע, שכבר הודיענו זה על פי ה' יחנו ועפ"י ה' יסעו, כי אם דבק עם ויכתב משה (רמב"ן); וצוה ה' לכתוב זאת כדי שידעו הדורות הבאים את הנסים שעשה הקב"ה עם ישראל במדבר, שלא יחשבו כי בני ישראל היו במדבר קרוב לישוב או במקומות אשר ישכנו שם בני ערב היום או במקומות אשר ישנם שם עשבים, צמחים או בארות מים (על פי הרמב"ן); רצה האל יתברך שיכתבו מסעי ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהיו ראויים להכנס לארץ (ט); נכתבו המסעות הללו שכאשר יעבור איש ישראל במקומות ההם יברך: ברוך שעשה לאבותינו נס במקום הזה (מ"ב).

ג. ויפגו מרעמסם בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון: לא הוזהרו במצרים על יום טוב, רק על חמץ בלילה הראשון (ח).
 בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון: כפל לשון, ללמדנו שגם החדש גרם לדבר (נצי"ב), כמו שאמרו חז"ל כי חודש ניסן הוא זמן שמולם של ישראל עומד (אה"ח).

ממחרת הפסח: ערב יום ט"ו, ולילה הראשון נקרא פסח על שם שעוסקים בקרבן הנקרא כן (ח); ממחרת הפסח: ממחרת שחיטת הפסח שהיא בארבעה עשר בין הערבים (בחי"ג).

ד. ובאלהיהם עשה ה' שפטים: גדוליהם ודיניהם קורא אלהיהם, כמו (שמות כ"ב, ח') עד האלהים יבא דבר שניהם וכאלו כתב ובשופטיהם עשה ה' שפטים לשון נופל על לשון (ב"ש).

ה. ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחזו בסכת: אף על פי שכבר כתוב (פסוק ג') ויסעו מרעמסס, חזר לומר ויסעו מפני שהפסיק בינתים וארכו הדברים (י"ד).

ו. וישב: רמו לענן או לישראל (א"ש); וישב: כמו וישבו (בחי).

וישב על פי החירת: שלא יהיו בדאים על שאמרו: דרך שלשת ימים נלך במדבר, דמשמע ואחר נשוב, ועתה שבו; אלא שפרעה יצא אליהם בחרבות שלופות ונכנסו מפניו בים, ונכנסו אחריהם וטבעו, ונפטרו מתנאם, מאחרי שמתו איתם שהתנו להם, ועוד שהם עצמם מנעום מלשוב (ב"ש).

ז. פני החירת: ופי החירות מקום אחד הוא (א"ש).

י"א. ויחזו במדבר סין: אינו סיני, שהרי חזר ואמר (פסוק ט"ז) ויסעו מרפידים ויחזו במדבר סיני, אלא מדבר סין הוא מקום בין אילים ובין סיני, כמו שכתוב בפרשת בשלח (שמות ט"ז, א') (בחי ואב).

כ"ב. ויחזו בקהלתה: מקום שנקלהו קרח ועדתו על משה ואהרן (על פי ת"י). לית. ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה': «על פי ה'» נדרש לפניו ולאחרי, גם העליה אל ההר וגם המיתה היו על פי ה' (ט"ב).

בחדש החמישי באחד לחדש: לא הודיע הכתוב לא במיתת משה ולא במיתת מרים החדש היום כי אם במיתת אהרן, ללמדנו שאותו החדש גרם להיות לשטן לגדולת עבודת המשכן שהיתה על אהרן הכהן הגדול, וזוה סימן לדורות שבחדש אב יחרב בית המקדש (נצי"ב).

ג"ב. והורשתם את כל יושבי הארץ: אפילו אלה שאינם משבעה העמים, כי על אלה כבר נאמר לא תחיה כל נשמה (על פי אוה"ח).

ג"ג. והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה: על דעתי זו מצות עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ וירשו אותה, כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה', ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם — ועברו על מצות ה'; ומה שהפליגו רבותינו במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל וכן האיש — בכאן נצטוונו במצוה הזו, כי הכתוב הזה הוא מצות עשה ויחזור המצוה הזו במקומות רבים: באי ורשו את הארץ (רטב"ן). ג"ד. והתנהלתם את הארץ: הורשת כל יושבי הארץ ואבוד צלמיהם דורשים עבודה משותפת של כל השבטים, ולכן רק אחרי שתעשו זאת יכול כל

שבת לשבת במנוחה בחלקו (על פי כ"י); בגורל למשפחותיכם: לשבטים, והשבטים חולקים גם כן בגורל למשפחות (מ"ב).

ג"ה. וצדדו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה: לא זו בלבד שיחזיקו בחלק מן הארץ שלא זכיתם בו, אלא יצררו אתכם גם על החלק שאתם יושבים בו, לומר: קומו צאו ממנו (אוה"ח).

ג"ו. והיה כאשר דמיתיו לעשות להם: על ידיכם, שיגלו מן הארץ, אעשה לכם: ולא אשאיר מכם בארץ אף אחד (דמב"ן). ואין רצונו לכלות אותם כאשר דימה לעשות לעכו"ם, שהרי כבר הבטיחם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם (ויקרא כ"ה מ"ד), אך רצונו שיגלם מעל ארצם, שהרי הכנענים אם היו בורחים לא היו ממיתים אותם, והעד — הגרגשי שפנה (מ"ב).

פ ר ק ל " ד

ב. אל הארץ כנען: הטעם: אל הארץ, ארץ כנען, כמו (ד"ה ב' ט"ו, ח') והגבואה עודד הנביא — והגבואה נבואת עודד הנביא (א"ט) (עיי' רש"י בראשית ל"א י"ג); אל הארץ כנען: כמו: העיר ירושלים, המלך דוד — כי שם הארץ הזאת כנען כשם העם כמו מצרים וכן (שמות ט"ו, ט"ו) יושבי כנען (על פי הרמב"ן); אל הארץ כנען: הלשון אינו מדויק, וכבר נדחק ראב"ע ונראה שבא המקרא ללמדנו שהגבולות האלה הם דוקא בביאה זו, היינו בביאתם אל ארץ כנען, אבל כאשר יבואו בשניה ובשלישית שלא תהיה ארץ ישראל נקראת ארץ כנען, יהיו הגבולות באופן אחר (נצי"ב); זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה: תפול לכם בגורל קודם שתכבשו כולה (ס). ואת ארץ סחון ועוג חלק משה רבנו לבני ראובן, בני גד וחצי שבט מנשה בלי גורל (על פי אב. וס).

ד. מננג לקדש ברנע: משה רבנו, שלא עבר את הירדן, שלה מרגלים מקדש ברנע, ויש לומר שהיו שני קדש ברנע — אחד מחוץ לארץ ישראל ואחד בארץ ישראל (על פי ב"ש).

ה. נחלה מצרים: אל נחל מצרים ואיננו היאור (א"ט).

ז. תתאו לכם הר ההר: תכוננו לכוז להור טורא — תכונונו לכם להר ההר

(א"ת).

י"א. מקדם לעין: אחד ממקורות הירדן (על פי יש"ר).

י"ד. לקחו נחלתם: הוצרך לכפול מאמר זה שתי פעמים לפי שחצי שבט

מנשה לא בא יחד עם בני גד ובני ראובן, לזה יחד לו לקיחה בפני עצמו (אוה"ח).

ט"ו. שני המטות וחצי המטה לקחו נחלתה מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה: חזר פעם שנית כדי לבאר מקום נחלתם (שלא הוזכר בפסוק הקודם) (א"ט); נתכוין בפסוק זה לומר שנחלתם היתה יחד מעבר לירדן, ולא חלק משה חלק לכל אחד בפני עצמו (אזה"ח).

י"ח. ונשיא אחד. לא הוזכר נשיא לבני ראובן וגד, כי כבר לקחו חלקם (א"ט); ונשיא אחד.. תקחו לנחל את הארץ: פירוש הכתוב שאין חובה לעשות נשיא ממש לכל דבר, אלא רק לנחול את הארץ חובה לעשות נשיא (נצ"ב). י"ט. ואלה שמות האנשים: חשב המקרא לפי גדולת האנשים בערכם, לא לפי חשיבות השבטים (נצ"ב); למטה יהודה כלב בן יפנה: ולא כתיב נשיא. משום שלא היה נשיא שבטו אלא נבחר לחלוקת הארץ בלבד, ובכל מקום דכתיב נשיא. היה נשיא שבטו לגמרי לכל דבר (נצ"ב); למטה יהודה: החל ביהודה כאשר יצא הגורל בתחילה (יהושע ט"ו, א') (א"ט); וסדר השבטים פה מתאים בדרך כלל למקום נחלתם בארץ מדרום לצפון (על פי ה.); למטה יהודה: וכן (פסוק כ"א) למטה בנימין. וביתר השבטים "למטה בני" אולי יש קשר כל שהוא בין ההבדל הזה לבין העובדה, שבית המקדש היה בחלקם של יהודה ובנימין (על פי ה.).

כ"ב. ולמטה בני דן נשיא: לא הוזכר "נשיא" אצל נשיאי יהודה, שמעון ובנימין, אולי מפני שהיו אנשים ידועים לשבטיהם (על פי אב.).

פ ר ק ל " ה

ב. ערים לשבת: ולא שדות וכרמים, כי על המעשר היתה מחיתם, אבל בלי ערים לשבת אי אפשר (מ"ב על פי אב.); ערים: בינונים, שקטנים יקראו כפרים והגדולים — כרכים (מ"ב).

ד—ה. מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה...: אין האלף בכלל האלפים, אלא תחלה מודדים אלף אמה סביב העיר מכל צד, וזה נקרא בלשון חכמים מגרש, ואחר כך מודדים מן המגרש הזה ולחוץ עוד אלפים אמה לשדות ולכרמים. נמצא בין הכל שלשת אלפים אמה לכל רוח, כן פסק הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פרק י"ז הלכה ב'), וזה כשטת ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במסכת סוטה פרק ה' משנה ג' (י"ד).

ד. מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב: אלף האמה מתחילים לא תיכף מקיר העיר, אלא מהחוצה, מקצה השטח שמחוץ לקיר העיר, הנחשב כשייך לעיר. כמו שנאמר בגמרא (ערובין נ"ז, ע"א) "מקיר העיר וחוצה" — אמרה תורה תן

„חוצה“ ואחר כך מדוד; השטח הזה נקרא קרפף, הוא — שבעים אמה ושיריים (כ"ג אמה) (ה).

ה. ומדתם מחוץ לעיר: מהמקום הנקרא חוץ — היינו מקצה אלף האמה (יש"ר); זה יהיה להם מגרשי הערים: גם האלפים אמה נקראים בכתוב מגרש, אלא שבאלף אמה הנזכרים למעלה אסור לזרוע ולחרוש, ובאלה — מותר (יש"ר על פי הרמב"ם).

ו. ועליהם: ראוי היה לכתוב ועליהן, כי שם עיר — נקבה, או אפשר שיהיה הכנוי מוסב על המלה מקלט. כאלו הערים נקראות בשם מקלטים (יש"ר); ארבעים ושתיים עיר: כנגד ארבעים ושתיים חגיות שישראל חנו בהן, והיו בכולן כגרים, כך נתנו ללויים. שלא היה להם חלק בארץ, ארבעים ושתיים עיר; וערי הלויים תהיינה ערי המקלט, לפי שהנס אל עיר המקלט הוא שמה גר, ויש לחוש פן יאמרו לו יושבי העיר: „גר אתה בעיר“, על כן צוה שערי המקלט תהיינה מערי הלויים, כי גם הלויים כגרים בארץ, ויענו להם: מום שבך אל תאמר לחברך (כ"י).
 ח. מאת הרב תרבו: באמת היו ד' ערים מכל שבט, פרט ליהודה, שממנו היו שמנה ערים, ולשמעון, שממנו היתה רק עיר אחת, וזהו שנאמר: מאת הרב תרבו (על פי נצ"ב).

י"ב. מגאל: מגאל דמא — מגואל הדם (ת"א).

ט"ו. בשנגה: שהידים והלב לא היו שותפים באותה פעולה, וזהו גדר השוגג האמיתי (ט"ב).

י"ז. כאבן יד: כאבן הנלקחת ביד (יש"ר על פי ת"א).

י"ח. בכלי עץ יד: בכלי עץ הנלקח ביד (יש"ר על פי ת"א).

י"ט. (וגם כ"א). בפנעו בו: כד אתחייב ליה מן דינא — כאשר יהיה חייב לפי הדין (ת"א).

כ"ה. והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו: צריכים לתת לו חבורה שישמרוהו בדרך מגואל הדם (ט"ב).

עד מות הכהן הגדל: כבר באר שהגלות היא על השוגג ובהיות מיני השגגות בלתי שוות, כי מהן קרובות לאונס ומהן קרובות אל המזיד, נתן לגלות זמן בלתי שווה בכל השוגגים, כי מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהם שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן, וזה במשפט האל יתברך היודע ועד, שיעניש את השוגג כפי מדרגת שגגתו (ט); עד מות הכהן הגדל: לפי שהכהן הגדול היה שר וגדול בישראל וקדוש לאלהיו ובמותו כל העם יחרד והחי יתן אל לבו כי ימי האדם כצל כלם, ולכן ישקוט לבבו של גואל הדם ויתנחם (אב).

ל. ירצח את הרצח: גואל הדם, שביד בית דין לא יתכן לשון ירצח (הר"ד);

ועד אחד לא יענה בנפש למות; אזהרה לעד אחד שלא ילמד חובה לפני הדיינים, כי עדותו לא תהיה למות ויורה שהוא מעיד רק משנאתו כמו שאמרו חז"ל (פסחים ק"ג) על זיגוד (מ"ב).

ל"ג. ולא תחניפו: הזהיר מתחלה שלא יקח שוחד מרוצחים וחזר הזהיר שלא נחניף להם למעלתם או לתקפם וכבוד משפחתם בלי מקח שוחד, כי אם אנתנו נחניף להם הנה נחניף את הארץ (רמב"ן על פי ספ"ר).

ולא תחניפו את הארץ: ולא תחייבו את הארץ (ת"א); ולא תטנפו את הארץ (ת"י); ולא ארץ לא יכפר; וליושבי הארץ לא יכופר (ח).

ל"ד. כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל: חזר לבאר כי מה שאני שוכן בתוכה הוא לא לכבוד הארץ אלא לכבוד בני ישראל (על פי א"ע).

פ ר ק ל"ו

ג. אשר תהיינה להם: ראוי לומר אשר תהיינה לו, כי זה מוסב על המטה, אך אמר להם, לפי שבתחלת הפסוק אמר מבני שבטי בני ישראל, והפירוש להם — לבני השבט שהוא (י"ד).

ו. זה הדבר: דבר זה לא יהא נהג אלא בדור זה (ב"ש); ולא נהג זה אלא בדור הנוחל את הארץ בעת חלוקה (רמב"ן); ט"ו באב, יום שהותרו השבטים לבא זה בזה אחרי שמתו כל הדור הנ"ל. נשאר לדורות כחג עממי עליו (על פי ה.); אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: עצה היתה זאת ולא פקודה מחלטת (מסכת ב"ב ק"כ ע"א).

ז. ולא תסב נחלה לבני ישראל: ולא תסב נחלה שהיא לבני ישראל (י"ד).

ח. ממשות בני ישראל: משני מטות (ב"ב ק"א), היינו, מאב ומאם השייכים לשני מטות ויש ספק אם תנשא לאחד ממשפחת אביה או אמה, — אומר הכתוב, לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה (על פי נצ"ב).

י. כאשר צוה ה' את משה כן עשו בנות צלפחד: אף על פי שזו היתה רק עצה, ולא פקודה מחלטת, הנה עשו בנות צלפחד כאשר יעץ ה' (אוה"ח).

י"ב. ממשפחת: לאות כי בני דודיהן לא היו כולם אחים (א"ע).

י"ג. אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב: ספר ויקרא מסתיים בפסוק אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל, והוסיף כאן משפטים, לפי שהזכיר משפטי הנחלה ומשפטי הרוצחים (בז"י); על ירדן ירחו: למה נקרא שמו ירדן? שיורד מדן (מ"ב).